

Институт за изследвания в образованието

**ИЗМЕНЕНИЯ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
СТРУКТУРА НА
НАСЕЛЕНИЕТО В АКТИВНА
ТРУДОВА ВЪЗРАСТ ПРЕЗ
ПЕРИОДА
2011 -2021 Г.**

Стоян Баев

Настоящият кратък анализ обхваща състоянието и измененията на образователната структура на населението на възраст 25-64 години общо за страната по данни от преброяванията на населението през 2011 г. и 2021 г. и по годишни данни от Европейското изследване на работната сила (EU LFS).

Методологични бележки

Поради липса на преки измерители се счита, че образователната структура на населението характеризира до голяма степен интелектуалния и трудов потенциал на нацията. Това е и една от причините Европейският съюз да включи в програмата Европа 2020 като една от целите постигането средно за ЕС на 40% дял на лицата с висше образование сред тези на възраст 30-34 години. България не постигна националната си цел за 2020 г., която беше 36%, като за 2020 г. процентът достигна 33,3.

Основни показатели за оценка на състоянието и развитието на образователната структура на населението в активна трудова възраст

За образователната структура на населението могат да бъдат дефинирани и изчислени редица аналитични показатели, като резултати от провежданите статистически изследвания. Тук са подбрани само основните показатели, които могат да бъдат използвани за формиране и мониторинг на политики на национално равнище. Тези показатели са международно дефинирани, като данните по тях са или напълно съпоставими или обременени от някои методологични и случайни (стохастични) грешки.

Таблица 1. Аналитични показатели за мониторинг на образователната структура на населението

Наименование на показателя	Описание	Източник на данните, периодичност
1. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години на 1 февруари 2011 г. и 7 септември 2021 г. по степен/етап на завършено образование и по етнически групи	Разпределение на населението на възраст 25 - 64 г. по най-висока завършена степен на образование (%) Степени на образование: съгласно Международната стандартна класификация на образованието МСКО 2011, като подбраните в случая са - висше, средно, основно, начално и по-ниско Завършената най-висока степен или етап на образование се определя и вписва в преброителната карта от изявлението на преброяваното лице, без да се изисква документ за завършено образование. Отговорът на въпроса за етническата принадлежност на преброяваното лице не е задължителен и това поражда методологични проблеми при анализа на	НСИ, преброяване на населението 2011 и 2021 година и

	данните, тъй като априори предполага отклонения от действителната стойност на показателя и на свързаните с него статистически разпределения.	
2. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години по степен/етап на завършено образование по данни от Европейското изследване на работната сила	Разпределение на населението на възраст 25 - 64 г. по най-висока завършена степен на образование (%) по данни от извадковото Европейско изследване на работната сила Степените на образование са определени съгласно МСКО 2011, като подбраните в случая са: - висше, средно, основно и по-ниско	НСИ, Евростат, годишни данни за периода 2012 – 2021 г.
3. Грамотност на населението на възраст 25-64 години – общо и по етнически групи	Грамотността статистически се оценява чрез относителния дял- % на грамотните или на неграмотните лица сред лицата на 15 и повече години или за избрани други възрастови групи. За грамотно се счита лице, което може да чете и разбира смисъла на написаното, както и да напише кратко изложение за ежедневните си дейности. За неграмотно се счита лице, което не може да чете и разбира смисъла на написаното и не може да напише кратко изложение на ежедневните си дейности. Лице, което може да чете и пише само цифри и собственото си име, се счита за неграмотно. Неграмотно е и лице, което умее да чете, но не може да пише и лице, което умее да прочете и напише само няколко заучени фрази.	НСИ, преброяване на населението 2011 и 2021 г.

Методологични особености при статистическото измерване на образователна структура на населението на възраст 25-64 години на 1.02.2011 г. и 7.09.2021 г.

Образователната структура на населението се определя чрез разпределението на населението в различни възрастови групи по най-висока завършена степен на образование (%) - висше, средно, основно, начално и по-ниско, според степените или комбинация от степените на Международната стандартна класификация на образованието МСКО 2011 (ISCED 2011). Източник на **годишни** данни е европейското „Изследване на работната сила” (ИРС - LFS), а по-подробни данни се осигуряват от преброяванията на населението.

Данните за образователната структура на населението от последните две преброявания не могат да бъдат представени и анализирани без изясняване на техните по-важни **методологични** особености и проблеми.

(1) Степените на образование се определят съгласно Международната стандартна класификация на образованието -2011 г. (МСКО 2011). Методологичен проблем възниква поради факта, че съгласно МСКО 2011 за завършване на основно образование (втора степен МСКО 2011) се изисква продължителност на обучението най-малко осем учебни години от започване на първи клас. В нашата страна (единствена в ЕС) основно образование се завършва в края на VII клас (а не след завършване на VIII клас) с придобиването на свидетелство според Закона за предучилищното и училищното образование, обн., ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г. Поради това данните за завършилите основно образование за 2018 г. и следващите са **несъпоставими** с данните за предходните години и с данните за другите държави в Европейския съюз.

(2) Как се установява „подобряване“ на образователната структура на населението? Резултатите от последните две преброявания на населението, които се провеждат през около 10 години, и годишните данни от Изследването на работната сила, провеждано от НСИ по единна методология на Евростат, показват, че образователната структура на населението на страната постоянно се подобрява. Това означава, че относителните дялове на населението с висше образование нарастват, а относителните дялове на населението с основно, начално и по-ниско образование намаляват. За сравнение на измененията на образователната структура на населението в настоящия анализ е възприето вниманието да се насочи към лицата на възраст 25 – 64 навършени години. На международно равнище образователната структура на тази възрастова група е възприета за целите на международни сравнения, защото се счита, че това е активната трудова възраст за преобладаващата част от населението в държавите в Европейския съюз.

(3) Представянето на данните за образователната структура на населението по етническа принадлежност представлява методологичен проблем поради големия брой случаи на непосочени данни вследствие на незадължителния отговор на въпроса за етноса. Резултатите от последните две преброявания на населението не дават отговор на въпроса как например лицата с висше образование се разпределят по етническа принадлежност, а етноса може да се определи само за тези лица, отговорили на въпроса за етническата принадлежност, но не и за всички лица с висше образование (**Табл.1.**). Представените данни дават възможност да се види само как лицата от съответната етническа група, формирана от отговорилите, се разпределят по завършено образование.

(4) При разглеждане на данните от последните две преброявания за грамотността на населението по етнически групи важат същите методологични бележки относно декларирането или непосочването на етническата принадлежност. Тук има още една подробност относно пълната адекватност на данните с истинската картина на грамотността, породена от прилагането на дефиницията за грамотността по време на преброяванията. Непълното или неточното прилагане на дефиницията води до изкривяване на картината на грамотността на населението. Непълното обхващане на населението при последното преброяване през 2021 г. и ползването на административни регистри вместо това поради пандемията от Ковид-19, също се явява негативно действащ фактор за достоверността на данните. Поради ограниченията в Закона за статистиката административните регистри на национално ниво (освен базата данни от преброяванията на населението на НСИ) не съдържат записи за етническата принадлежност на лицата.

Изменения на образователната структура на населението на възраст 25-64 години по данни от преброяванията на населението през 2011 и 2021 г.

Като се имат предвид изложените по-горе методологични особености и проблеми, и данните от последните две преброявания на населението, може да се направи извода, че образователната структура на населението в активна трудова възраст (25-64 г.) се подобрява, макар и с някои споменати по-горе условности.

Според данните от последното преброяване в България към 7 септември 2021 г., сред населението на възраст 25-64 години относителният дял на лицата с висше образование (всички степени) е 33,6%, и в сравнение с данните от предходното преброяване този дял значително нараства - със 7,4 процентни пункта (Таблица 2). Същевременно дялът на лицата със средно образование незначително намалява с 0,4 процентни пункта, а дялът на тези с начално и по-ниско образование намалява от 4,9% през 2011 г. на 3,6% през 2021 г. или с 1,3 процентни пункта.

Сред лицата, самоопределили се към **българската** етническа група, дялът на лицата с висше образование нараства от 30,2% (2011 г.) на 37,9% (2021 г.) или със 7,7 процентни пункта. Дялът на завършилите средно образование сред българската етническа група намалява от 53,9% на 51,7%, или с 2,2 п.п. Малко положително изменение се наблюдава и при лицата от българската етническа група с начално и по-ниско образование – дялът им намалява с 0,2 п.п.

Образователната структура се подобрява и при лицата в активна трудова възраст от **турската** етническа група. Данните показват съществено увеличение на дела на лицата с висше образование - от 5,6% на 11,5%, като в същото време значително нараства дялът на тези със средно образование – от 32,1% на 43,7% и намалява дялът на лицата с начално и по-ниско образование – от 13,0% на 7,7%.

При лицата, самоопределили се към **ромската** етническа група, завършилите висше образование остават малко, макар че има увеличение на дела им от 0,5% на 1,1%. Съществено е нарастването на дела на ромите със средно образование – от 8,5% на 15,4% или с 6,9 п.п., като се отбелязва голямо намаление на дела на тези с начално и по-ниско образование – от 47,4% на 35,9%. Лицата, самоопределили се в **друга** етническа група, като цяло запазват много добрата си образователна структура и остават с най-голям дял на завършилите висше образование (Таблица 2).

Таблица 2. Население на възраст 25-64 години по етническа принадлежност и по степен на завършено образование според преброяванията през 2011 и 2021 година

Брой)						
Етническа група	Години на преброяване	Общо	Висше образование	Средно образование	Основно	Начално и по-ниско образование
Общо	2011	4161509	1088925	2149987	718743	203854
	2021	3516372	1181035	1804457	404026	126854
Българска	2011	3256237	984759	1826645	391939	52894
	2021	2833985	1074918	1526188	192126	40753
Турска	2011	336898	18895	108088	166122	43793
	2021	289370	33261	126362	107380	22367
Ромска	2011	154198	807	13041	67283	73067
	2021	134378	1518	20705	63878	48277
Друга	2011	32051	11837	14775	4578	861
	2021	46148	17710	20607	6726	1105
Не мога да определя	2011	19502	2907	7647	6373	2575
	2021	46148	17710	20607	6726	1105
Не желая да отговоря	2011					
	2021	35537	11269	16150	5622	2496
Непосочено	2011	362623	69720	179791	82448	30664
	2021	169853	40300	91532	27017	11004

Структура - %)

Етническа група	Години на преброяване	Общо	Висше образование	Средно образование	Основно	Начално и по-ниско образование
Общо	2011	100	26.2	51.7	17.3	4.9
	2021	100	33.6	51.3	11.5	3.6
Българска	2011	100	30.2	56.1	12.0	1.6
	2021	100	37.9	53.9	6.8	1.4
Турска	2011	100	5.6	32.1	49.3	13.0
	2021	100	11.5	43.7	37.1	7.7
Ромска	2011	100	0.5	8.5	43.6	47.4
	2021	100	1.1	15.4	47.5	35.9
Друга	2011	100	36.9	46.1	14.3	2.7
	2021	100	38.4	44.7	14.6	2.4
Не мога да определя	2011	100	14.9	39.2	32.7	13.2
	2021	100	29.0	41.0	18.0	12.0
Не желая да отговоря	2011	X	X	X	X	X
	2021	100	31.7	45.4	15.8	7.0
Непосочено	2011	100	19.2	49.6	22.7	8.5
	2021	100	23.7	53.9	15.9	6.5

Забележка: 1. През 2011 липсва категорията "Не желая да отговоря", отказите са включени в категорията „Непосочено“

2. Данните за завършилите основно образование през 2011 г. и 2021 г. са несъпоставими.

Източник: НСИ

Специално внимание заслужава показателят за броя и дела на лицата, които никога не са посещавали училище. Този въпрос се включва за първи път през 2011 г. във въпросника за населението в дългогодишната история на преброяванията на населението. Според резултатите от последното преброяване на населението към 7 септември 2021 година сред 6 110 165 души на възраст 7 и повече години 41 644 никога не са посещавали училище или 0,7%. В сравнение с данните от предходното преброяване през 2011 г. броят на никога не посещавалите училище (80 963) намалява близо два пъти, като техният дял тогава е 1,2%. Въпреки този положителен резултат остава неясно какви са причините тези хора никога да не са посещавали училище. Причините може и да са обективни – например в случаите на тежки непреодолими заболявания, но и този брой е неизвестен. Непосещаването на училище е мощен фактор за неграмотност с всички последици от това (Таблица 3).

Таблица 3. Лица на 7 и повече години, никога не посещавали училище

	2011	2021
Население на възраст 7 и повече г. - брой	6891177	6110165
Никога не посещавал/а училище - брой	80963	41644
Относителен дял на никога не посещавалите училище	1,2%	0,7%

Източник: НСИ

Образователна структура на населението на възраст 25-64 г. в 27 -те държави в ЕС и в България по годишни данни от Европейското изследване на работната сила

Годишните данни от Европейското изследване на работната сила (EU LFS) за периода 2012 -2021 година дават основание да се твърди, че образователната структура на населението на възраст 25-64 години общо държавите от ЕС и България постоянно се подобрява. За този десетгодишен период делът на лицата с висше образование средно за ЕС нараства от 26,2% през 2012 г. на 33,4% през 2021 г. или със 7,2 процентни пункта, а в България нарастването е по-бавно – с 5,6 п.п., от 24,0% на 29,6%. Следователно страната ни изостава по този показател в сравнение със средното нарастване за държавите от ЕС (Табл.3). Потенциалът да настигнем средното равнище на държавите от ЕС също не е добър, тъй като нарастването на дела на лицата с висше образование сред младите хора на възраст 30-34 г. също е по-бавно – от 26,9% на 32,7 % или с 5,8 п.п. за периода при нарастване на средния дял за страните от ЕС със 7,1 п.п. Освен това следва да се има предвид дефицитът от кадри с висше образование в България в редица области като техника, информационно-комуникационни технологии, медицина и други, от една страна, и ниското качество на висшето образование в някои области на образованието, от друга.

За същия десетгодишен период дялът на лицата със средно образование общо за страните от ЕС сред хората на възраст 25-64 г. намалява, от 47,5% през 2012 г. на 45,9% през 2021 г. или с 1,6 процентни пункта, а в България намаляването е по-голямо – с 3,2 п.п., от 57,0% на 53,8%. Това изменение в дяловете на лицата със средно образование за ЕС и България е повлияно от цялостното подобряване на образователната структура на населението (Табл.3). Данните от изследването на работната сила доказват тенденцията на намаляване на дяловете на лицата с основно и по-ниско образование средно в държавите от ЕС и в България – съответно с 5,6 и 2,4 процентни пункта (Таблица 4 и Фигура 1).

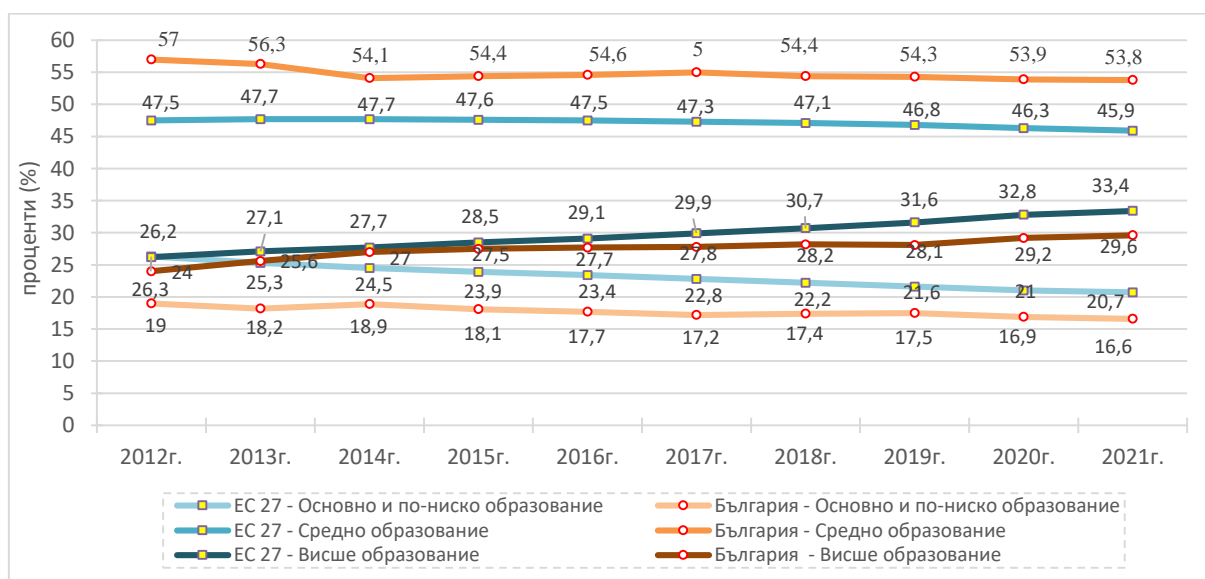
Таблица 4. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години общо в 27-те държави на ЕС и България по години през периода 2012 – 2021 г.

Структура -%

Степени на образование		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Основно и по-ниско	ЕС 27	26,3	25,3	24,5	23,9	23,4	22,8	22,2	21,6	21,0	20,7
	България	19,0	18,2	18,9	18,1	17,7	17,2	17,4	17,5	16,9	16,6
Средно	ЕС 27	47,5	47,7	47,7	47,6	47,5	47,3	47,1	46,8	46,3	45,9
	България	57,0	56,3	54,1	54,4	54,6	55,0	54,4	54,3	53,9	53,8
Висше	ЕС 27	26,2	27,1	27,7	28,5	29,1	29,9	30,7	31,6	32,8	33,4
	България	24,0	25,6	27,0	27,5	27,7	27,8	28,2	28,1	29,2	29,6

Източник: Евростат, Европейско изследване на работната сила, база данни, онлайн код edat_lfse_03

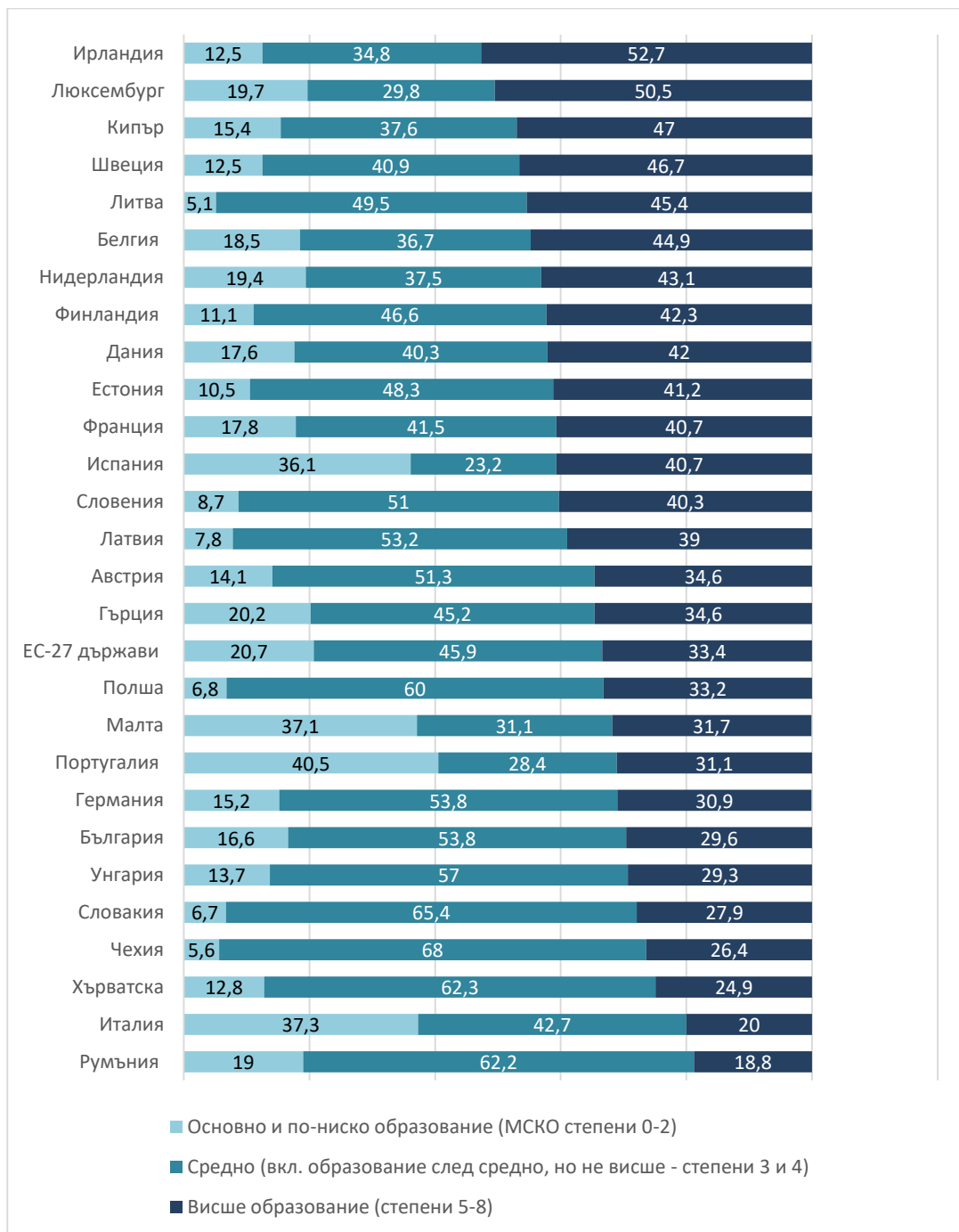
Фигура 1. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години общо в 27-те държави на ЕС и България по години през периода 2012 – 2021 г.

Източник: Евростат, Европейско изследване на работната сила, база данни, онлайн код edat_lfse_03

Сред населението в активна трудова възраст в държавите от ЕС през 2021 г. с най-голям относителен дял на лицата с висше образование е Ирландия – 52,7%, следвана от Люксембург – 50,5 и Кипър – 47,0. България с дял 29,6% заема 21-ва позиция. С най-малък дял висшести е Румъния- 18,8 (Фиг.2). От друга страна с най-малък дял на лицата с основно и по-ниско образование е Литва – 5,1%, следвана от Чехия -5,6 и Словакия – 6,7%. България е на 16-та позиция -16,6%. Държавите с най-висок дял на ниско образовани лица на възраст 25-64 години са Португалия, Италия и Малта.

Фигура 2. Образователна структура на населението на възраст 25-64 години в държавите от ЕС за 2021 г.

Източник: Евростат, Европейско изследване на работната сила, база данни, онлайн код edat_lfse_03

Грамотност на населението

Грамотността статистически се оценява чрез относителния дял - % на грамотните или на неграмотните сред лицата на 15 и повече години. Преброяването на населението предоставя най-подробни данни, включително във възрастов разрез, в случая на населението в активна трудова възраст -25-64 години (Таблица 5).

Сред населението в разглежданата възрастова група (25-64 г.), възлизащо на 3 516 372 души към 07.09.2021 г., като неграмотни в съответствие с дадената по-горе дефиниция са се определили общо 43 776 души или 1,2%. В сравнение с данните от преброяването през 2011 г. делът на неграмотните в тази възрастова група намалява само с 0,1 п.п., т.е. грамотността се подобрява, но незначително. Ако се насочи вниманието към цялата наблюдавана съвкупност на лицата на възраст 15 и повече години общо в страната за 2021 г. се установява, че сред младите хора в групата 18-24 години неграмотните са 2,2%, или повече, отколкото сред възрастните на 65 и повече години (1,2%). Заедно с това сред децата на възраст 9-15 години за 2021 г. са отчетени 1,5% неграмотни. Или перспективата за намаляване на неграмотността се влошава. Тези данни показват влошена функция на общинските администрации за осигуряване на пълен обхват на децата в задължителната училищна възраст (7-15 г.) и на училищната система, която по различни причини допуска неграмотни деца да преминават в по-горен клас в началния етап на основното образование (I-IV) клас.

Най-тежък остава проблемът с грамотността сред ромската етническа група, макар че се отбелязва съществено подобрение при сравнение на данните от последните две преброявания на населението. При относителен дял на неграмотните роми на възраст 25-64 години за 2011 г. 14,1%, този дял се редуцира на 12,9% за 2021 г., а сред младите хора на възраст 18 -24 години делът на неграмотните намалява от 18,7% на 8,4%.

Подобряване на грамотността сред населението в активна трудова възраст се отбелязва и при турската етническа група, при която делът на неграмотните намалява от 2,7% за 2011 г. на 2,4% за 2021 г. (Таблица 5).

Таблица 5. Грамотност на населението на възраст 25-64 навършени години по етнически групи към 01.02.2011 г. и 07.09.2021 г.

	Общо	Българска	Турска	Ромска	Друга	Не се само определям	Не желая да отговоря	Непосочено
Население 25-64 г. (брой)								
2011	4161509	3256237	336898	154198	32051	19502	-	362623
2021	3516372	2833985	289370	134378	46148	7101	35537	169853
Неграмотни (брой)								
2011	52970	12917	9071	21793	196	659	-	8334
2021	43776	14041	7021	17303	389	512	1086	3424
Относителен дял на неграмотните (%)								
2011	1.3%	0.4%	2.7%	14.1%	0.6%	3,4%	-	2,3%
2021	1.2%	0.5%	2.4%	12.9%	0.8%	7,2%	3,1%	2,0%

Източник: НСИ

Заклучение

В заключение ще подчертаем, че представените положителни изменения на образователната структура на населението и редуцирането на дела на неграмотните не са достатъчни да осигурят стабилна основа за формиране на потенциал за постигане на по-нататъшни съществени подобрения. Остават нерешени проблемите за подобряване на образователното равнище сред младите хора и за съществено редуциране на неграмотността като цяло и особено сред уязвимите групи от населението. Това подобряване на образователната структура следва да бъде съчетано с решителни мерки за подобряване качеството на образованието във всички степени и етапи.